

Svatební obřad u římských katolíků

student: XY

Svatba jako rituál

Svatební obřad souvisí v životě člověka s přelomovými okamžiky. Často bývá řazen mezi rituály přechodu – odlučovací a přijímací rituály. Gennep se svatbou spojil též rituály ochranné a rituály oplodnění (sympatické nebo kontaktní, animistické nebo dynamistické, přímé nebo nepřímé, pozitivní nebo negativní).

Frolec ve svatebním obřadu funkce umocnění svátečnosti a tvorby rámce aktu, kdy mladí lidé přecházejí ze stavu svobodných mezi ženaté. Přičemž uzavření sňatku jako právní aktu dává svatební obřad svými estetickými složkami vážnost.¹

Podoba - krátký exkurz do historie

Podívám se však zatím na podobu tohoto obřadu tak, jak vypadal kdysi, a všimněme si společných prvků se svatebním obřadem na Valašsku ve století devatenáctém, potažmo ve stoletích pozdějších.

Ve Starověkém Římě snoubenci před obřadem nejdříve obětovali beránka, nebo vepře domácím bůžkům, a podepsali svatební smlouvu, kterou stvrdili otiskem svých prstenů přítomní členové rodiny i hosté. „Ženich a nevěsta si stiskli pravice a v naprostém tichu zaznělo starodávné symbolické rčení: „Ubi tu Gaius, ego Gaia!“ (což mělo znamenat ženin slib: „Kde budeš ty, budu i já!“).²

U Patricijů byl sňatek uzavírán za přítomnosti nejvyššího Pontifika, obětníka (*flamen*) a deseti svědků. Po pronesení stanovené formule byl Jovovi obětován koláč (*libum farreum*). Burian poukazuje na to že se podle tohoto úkonu celý obřad nazýval *confarreatio*, a vyznačoval se mimo jiné tím, že převáděl ženu do rodu manžela i nábožensky.³

Častěji ale docházelo k uzavření sňatku formou *coemptio*, kdy se žena stávala manželkou po formální koupi ze strany muže. Za Republiky docházelo k manželství skutkem (*per usum*) tak že muž a žena spolu žili celý rok, aniž žena strávila tři noci za

¹ Frolec, Václav, „Svatební obřad a životní způsob“, *Svatební obřad: současný stav a proměny*, Brno 1983, 39-41.

² Ürögdi, György, *Tak žil starý Řím*, Praha: Orbis 1968, str. 119-120

³ Burian, Jan, *Řím. Světla a stíny antického velkoměsta*, Praha: 1970, s. 79

sebou mimo dům manžela. Šlo vlastně o právně uznanou formu únosu. K zlegitimnění sňatku pak postačovalo ono roční soužití.⁴

Všechny tyto starodávne formy uzavírání sňatku se však postupem času z praxe takřka vytratily.

Na Valašsku svatební obřad – *ordo celebrandi matrimonium* konal zpravidla ve mši. Zde předesílám, že etnologové z konce devatenáctého století se popisu svatebního obřadu v kostele příliš nevěnovaly. To bychom mohli vysvětlit tím, že samotná pravidla a průběh obřadu byly všem známi. Proto o podobě svatebního obřadu nemám dostatek dobového materiálu. *O církevních obřadech, které se nemění a jsou tytéž, co bývaly dříve a též takové zůstanou i budoucně, netřeba psáti.*⁵ Mnohem větší pozornosti se proto věnovalo popisu cesty do kostela, či z kostela, případně jednotlivým, krajově odlišným, rituálům vážícím se k oddávkám.

Předpokládám, že podoba církevního obřadu v posledních několika staletích nedoznala přílišných změn. Pokud bude vycházet z tohoto předpokladu, můžeme pro přiblížení využít následující popis jak jej uvádí Pokorný ve svém díle *Obnovená liturgie*.

Kněz v tomto obřadu obvykle vyjde svatebčanům vstříc ke kostelnímu vchodu. „*Po příchodu k oltáři a (...) liturgickém pozdravu následuje krátké úvodní oslovení, na které bezprostředně navazuje (...) úkon kajičnosti, a mše pokračuje do evangelia. Po homilii se vykoná vlastní svatební obřad, jehož jádro tvoří: otázky, vzájemný souhlas a potvrzení knězem.*“⁶ Nevěsta a ženich potvrdí své svobodné rozhodnutí uzavřít manželství tím, že si podají ruce a vyslovením vzájemného manželského souhlasu před knězem a svědky si udělí svátost manželství. Kněz potvrdí jejich souhlas a vyprošuje jim Boží ochranu a požehnání, „(...) aby prsteny, které si navzájem předají, byly vždy znamením jejich věrnosti.“⁷ Poté následují tzv. přímlyvy. Chléb a víno k slavení eucharistie by měly přinášet při mši novomanželé. Po modlitbě Páně následuje modlitba za tyto manžele. Kněz nakonec požehná jim, a poté ostatním přítomným.

⁴ Tuto forma podle některých badatelů sloužila k ospravedlnění manželství prvních římanů, která vznikla únosem Sabineek. Tento názor zastává např. Jean-Claude Bologne ve své práci *Svatby. Dějiny svatebních obřadů na Západě*, Praha: VOLVOX GLOBATOR 1997, 22.

⁵ Skopalík, František, *Památky obce Záhlinic. II. část topografická*, Brno: Fr. Skopalík v Záhlinicích 1885, str. 36-37

⁶ Pokorný, Ladislav a kol., *Obnovená liturgie*, Praha: Česká katolická Charita 1976, 170.

⁷ Tamtéž, s. 170

Způsoby uzavření manželství u Slovanů před přijetím křesťanství

V období před christianizací Slovanských kmenů existovalo vícero způsobů uzavírání manželství. Ovšem postupem doby pod vlivem církevního zákonodárství ze společnosti vymizeli. Určité prvky které na ně snad upomínají však bylo možné spatřit v lidovém obřadnictví také koncem 19. století.

Jedním způsobem bylo odběhnutí či útěk dívky do domu rodičů ženicha, který volila kvůli nesouhlasu vlastních rodičů se svatbou.

Další, mnohem častěji, využívanou možností byl však tzv. únos, který existoval přinejmenším ve trojích různých podobách. Tzv. násilný únos dívky ženichem bez jejího souhlasu. Tzv. Únos s jejím souhlasem. Rozšířenější formou však byl tzv. fingovaný únos, k němuž došlo po dohodě mezi rodiči nevěsty a rodiči ženicha. Tento způsob však byl volen z ekonomických důvodů neboť se tak bylo možné vyhnout drahému vystrojení svatby.

Zákony, které určovaly tresty za násilný únos však potvrzují domněnku že tento způsob přežíval ještě i v křesťanské době. Sděluje nám skutečnost, že pokud po únosu následovala církevní svatba, církevní soud viníka nepokutoval. Párečku však bylo uloženo pokání neboť manželství neuzavřeli v souladu se zákonem božím.⁸

Únos jako rituál

Touto problematikou se zabývali velmi podrobně Komorovský, který si všiml že v tradiční svatbě Slovanských národů se rituál podobný únosu zachoval i v době po christianizaci. Zaznamenat to možné buď v momentě, kdy si ženich se svou družinou přišel pro nevěstu do jejich rodičovského domu nebo případně, až po návratu ze svatby.

V této situaci dochází k projevům předstíraného nepřátelství, k výjevům, které byly označovány jako boj o nevěstu. Komorovský zde nesouhlasí s úsudky některých badatelů (Spencer, Lubbock), kteří ve scénách, kde se imitovalo násilí nad nevěstou, a docházelo k vítěznému chování z ženichovy strany, spatřovali přežitek utváření manželství únosem. Nedomnívá se že lze ze scén boje o nevěstu a motivů násilí, které nejednou skutečně připomínaly únos, usuzovat na jeho přežitek.⁹

⁸ Komorovský, Ján, Tradičná svatba u Slovanov, Bratislava: Univerzita Komenského 1976, str. 47-49

⁹ Ibid., s. 155.

Proti chápání výjevů imitovaného boje o nevěstu jako přežitku únosu Komorovský argumentoval tím, že únos byl ve své době nezákonným aktem. Vynucené uzavření manželství únosem se vymyká normám obyčejového práva. Hodnotilo se jako zneuctění holky a to někdy i v případech kdy s únosem dotyčná holka souhlasila. Dle Komorovského je z uvedeného patrné, že by únos jako protizákonný akt nemohl v tradičních svatebních obřadech fungovat jako přežitek a to navíc v tak široké míře.¹⁰

U Slovanů bylo zvykem předvádět falešné nevěsty většinou v momentě příchodu ženicha a jeho družiny pro nevěstu. S tím byly spojené scény vyjednávání před zavřenými dveřmi, které mohly svým způsobem připomínat únos. Sice s ním nesouhlasím, ale Komorovský jim však přiřkl simulovaný obřadní ráz. Měli vyjadřovat přechod od matrilinearity k patrilinearitě. K tomuto simulovanému obřadnímu násilí nad nevěstou se tedy mimo jiné připojovaly i pohnutky tzv. kultového rázu. Nevěsta musela ukázat domácím Patronům, že neporušuje domácí kultové tradice dobrovolně. Byla k tomu nucena cizím rodem!!!

Komorovský se dále domníval, že předvádění nevěst vzniklo z původního rituálu jeho funkcí bylo ochránit nevěstu před zlýma silama.

Církevní svatba a lidový obřad oddavek

U Římanů mělo tradiční uzavření manželství náboženskopravní ráz. S právním nazíráním na podstatu manželské dohody souviselo také vznik a vývin obřadů při církevním uzavírání manželství.

Důležitou funkcí plnil vzájemný souhlas snoubenců, protože podle Římského práva „*souhlas tvoří svatbu*.“¹¹ Křesťanské učení na tuto zásadu navázalo tím, že *sacramentum matrimonii* neuděluje kněz nýbrž ti kteří uzavírají manželství. Vzniká vzájemným udělením a přijetím souhlasu. Přítomnost kněze je důležitá pro dosvědčení jejich vzájemného souhlasu a pro manželské požehnání. Dle Komorovského kněz převzal v jistém smyslu funkci pronuby z římského předkřesťanského rituálu při vysluhování křesťanského svatebního obřadu, když spojoval či svazoval štolou pravice nevěsty a ženicha.¹²

¹⁰ Tamtéž., 157

¹¹ Tamtéž, s. 171

¹² Tamtéž, 171.

S rostoucí mocí církve na věřících mnohem častěji vyžadovalo, aby uzavírali manželství v chrámu před knězem. Církev také začala usilovat o uzákonění tohoto požadavku světskou mocí.

V roce 755 na synodě ve Verneuil bylo ustanoveno, aby jak urození tak neurození uzavírali manželství veřejně. V tomto ohledu sehrál svou roli také Karel Veliký, který vyhradil církvi právo předběžně zvážit zda je manželský svazek, který se má uzavřít právně přípustný, a nadřazoval povinnost církevně požehnat svatbu.

V celém období středověku však i přes opětovné církevní a státní zákazy zůstávaly tajné či neohlášené svatby - *matrimonium clandestina* značně rozšířené. Vznikaly tím zmatky a právní spory. Až Tridentský sněm definitivně vyhlásil za platná jen ta manželství, která byla uzavírána před místním farářem a dvěma svědky. To bylo ustanoveno na 24. zasedání koncilu roku 1563 dekretem *Tametsi*. V tomto období došel také k uzákonění otázky, kterou měl farář za povinnost se dotazovat snoubenců na jejich vzájemný souhlas.

Zásada církevního uzavírání manželství ve středověku se ujímá jen pomalu. Širokými vrstvami obyvatel byla přijímána velmi neochotně. Z neustálého obnovování nařízení o sňatcích až do novějších dob můžeme vyvodit, že lid církevní sňatek nejednou pokládal za čistou formalitu, čistě náboženskou záležitost bez právního významu. Lidové vrstvy církevní obřad ve většině případů nepokládaly za právně účinný. Rozhodujícím pro ně i nadále zůstávalo vykonávání domácího svatebního ceremoniálu.¹³

Zde je třeba uvést, že tato neochota se netýkala formy uzavírání sňatku.¹⁴ V 9. století se v nižších vrstvách společnosti praxe manželství christianizovala snadno. „V lidu (...) onu nejrozšířenější formu spojení, jež byl konkubinát, vystřídalo manželství, jak je požadovala církev, celkem bez potíží.“¹⁵ Venkované žili ve zcela ustálených manželských buňkách. Toto pevnější manželské pouto bylo výhodnější i pro zájmy vrchnosti, kdy christianizace manželství upevňovala výrobní vztahy. „(...) *poddaní byli usazenější, zakořeňovali na svých državách, plodili děti a kapitál panství narůstal.*“¹⁶ Tak tomu ovšem bylo jen v této sociální rovině. Ve vyšších vrstvách výrobní vztahy narušovala. Začala se jevit jako protichůdná rodové politice šlechty, jejíž politice

¹³ Tamtéž, str. 172-173

¹⁴ De facto šlo o model uzákonění monogamie.

¹⁵ Duby, Georges, *Rytíř, žena a kněz: manželství ve Francii v době feudalismu*, Praha: Gramond 2003, s. 41.

¹⁶ Ibid.

sňatkové. Nesoulad a střety mezi dvojí morálkou probíhali tedy jen ve vyšších vrstvách, mezi církevními preláty a králi.

Tento nově nastolený kurz zákazu konkubinátu se nehodil pro lobby zájmů panovníků, kteří tak hojně počali užívat možnost rozloučení sňatku po prokázání incestu složitými výpočty v sedmi příbuzenských stupních. „*Neplatnost sňatku, a to především z důvodu pokrevního příbuzenství, se stala vítanými zadními vrátky z neprodyšně uzavřené citadely křesťanského manželství.*“¹⁷

Svätost manželství

Svätost manželství je jediná ze sedmi svátostí katolické církve, kterou Kristus nenastolil, ale pouze *obnovil*. Dle teologů manželství existovalo již v ráji, než došlo k *prvotnímu hříchu*.

U počátků křesťanského pojetí manželství stojí Pavlovo¹⁸ přirovnání svazku dvou křesťanů ke spojenímu mezi Kristem a jeho církví. „*Proto opustí muž otce i matku a připojí se k své manželce, a budou ti dva jedno tělo. Je to velké tajemství, které vztahují na Krista a na církev.*“

Ve slovníku prvotních křesťanů mělo toto slovo *sacramentum* mnohem širší význam a neomezovalo se jen na těch sedm svátostí, které jsou uznávány současnou církví. Toto řecké slovo *mysterion*, kterého apoštol užil, bylo do latiny přeloženo jako *sacramentum*. Od 12. st. byl tento úryvek považován za původ svátosti manželství. Předtím byl však pocíťován jako *tajemství víry*.

V roce 1184 zahrnul papež Lucián III. v jednom ze svých dekretů proti kacířům manželství na seznam svátostí vedle křtu, pokání a eucharistie. Manželství jako jednu ze 7 církevních svátostí potvrdil Řehoř IX. 1234. V oné době bylo toto slovo chápáno jako „*(...) znamení zvláštní Boží milosti, jež umožňuje tomu, komu se svátosti dostává, naplňovat božský zákon (...)*“¹⁹ Od té doby jsou nositeli svátosti sami manželé neboť její vznik je umožněn jejich vzájemným souhlasem. Z tohoto vyplývalo, že sňatek zůstával legitimní, i když k požehnání nedošlo. Manželství se stalo jedinou svátostí,

¹⁷ Bologne, Jean-Claude, *Svatby. Dějiny svatebních obřadů na Západě*, Praha 1997

¹⁸ Respektive jednoho jeho žáka.

¹⁹ Bologne, Jean-Claude, *Svatby. Dějiny svatebních obřadů na Západě*, Praha 1997, s. 104.

kteřou nesřpravořal řřřmo kněž.²⁰ S konečnou platností bylo manželství zařřřazeno mezi svátosti na flořentském koncilu v roce 1439.²¹

Přramenná literatura

Jan Pavel II., *Kodex kanonického práva*, Praha: Zvon 1994

Bartoš, František, *Moravská svatba*, Praha: F. Šimáček 1892.

Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona, ekumenický překlad, Praha: Česká biblická společnost 1993.

Skopalík: *Památky obce Záhlinic. II. část topografická*, Brno: Fr. Skopalík v Záhlinicích 1885

Václavek, Matouš: *Valašská svatba*, Telč: Emil Šolc 1892.

Sekundární literatura

Beinert, Wolfgang: *Slovník katolické dogmatiky*. Olomouc 1994.

Adam, Adolf: *Liturgika. Křesťanská bohoslužba a její vývoj*, Praha 2001.

Bologne, Jean-Claude, *Svatby. Dějiny svatebních obřadů na Západě*, Praha 1997.

Filipi, Pavel, *Křesťanstvo. Historie, statistika, charakteristika křesťanských církví*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury 2001.

Fojtík, Karel, „Svatba na střední a západní Moravě v 16. a 17. století“, *Český lid* 52/5, 1965.

Burian, Jan, *Řím. Světla a stíny antického velkoměsta*, Praha 1970

Burke, Peter: *Lidová kultura v raně novověké Evropě*, Praha 2005.

Duby, Georges, *Rytíř, žena a kněz: manželství ve Francii v době feudalismu*, Praha: Gramond 2003

Franzen, August: *Malé církevní dějiny*, Praha 1995.

Frazer, James George, *Zlatá ratolest: Druhá žena*, Praha: Gramond 2000

Frolec, Václav a kol., *Svatební obřad: současný stav a proměny*, Brno: Blok 1983

Genep, Charles-Arnold Kurr van: *Přechodové rituály: systematické studium rituálů*, Praha: Lidové noviny 1997.

²⁰ Po tridentském koncilu se stalo toto rozlišení do jisté míry umělým, protože koncil zavedl povinnou přítomnost faráře při svatebním obřadu; bylo tak možné v knězi spatřovat i nositele svátosti.

²¹ Protestanti odmítli manželství považovat za svátost. Uznávají jen křest a večeři Páně (*eucharistii*); blíže viz např. Filipi, Pavel, *Křesťanstvo. Historie, statistika, charakteristika křesťanských církví*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury 2001, s. 121.

- Klemens, Richter, *Liturgie a život. Smysl liturgie, mše, církevní svátky, svátostná znamení*, Praha: Vyšehrad 2003.
- Gurevič, Aron Jakovlevič, *Nebe, peklo, svět: cesty k lidové kultuře středověku*, Jinočany: H&H 1996.
- Kybalová, Ludmila: *Dějiny odívání. Středověk*, Praha: Lidové noviny 2001.
- Kybalová, Ludmila: *Dějiny odívání. Starověk*, Praha: Lidové noviny 1998.
- Lane, Tony: *Dějiny křesťanského myšlení*, Praha: Návrat domů 1996.
- Lemaitrová, Nicole - Marie-Thérèse Quinsonová - Véronique Sotová, *Slovník křesťanské kultury*, Praha: Garamond 2002.
- Komorovský, Ján, *Tradičná svatba u Slovanov*, Bratislava: Univerzita Komenského 1976.
- Markschies, Christoph, *Mezi dvěma světy. Dějiny antického křesťanství*, Praha: Vyšehrad 2005.
- Niederle, Libor, *Rukověť slovanských starožitností*, Praha: Nakladatelství Československé akademie věd 1953.
- Niederle, Libor, *Slovanské starožitnosti: oddíl kulturní. Dílu I., svazek 1., Život starých Slovanů: základy kulturních starožitností slovanských*, Praha: Nákladem Bursíka & Kohouta 1911.
- Novotný, František - Josef Miroslav Pražák - Josef Sedláček, *Latinsko-český slovník. A-K*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1975
- Pavlincová, Helena – Břetislav Horyna (ed.): *Judaismus, křesťanství, islám*, Olomouc: Nakladatelství Olomouc 2003.
- Pokorný, Ladislav a kol., *Obnovená liturgie*, Praha: Česká katolická Charita 1976.
- Richter, Klemens: *Liturgie a život. Smysl liturgie, mše, církevní svátky, svátostná znamení*, Praha 2003.
- Šidlovský, Evermod Gejza: *Svět liturgie: slovník základní církevní terminologie*, Praha: Klášter premonstrátů na Strahově 1991.
- Šílený, Tomáš: *Řecké starožitnosti*, Praha 1937
- Ürögdi, György: *Tak žil starý Řím*, Praha: Orbis 1968

Internetové odkazy

Šafrata, Zdeněk, „Řím“: <<http://antika.avonet.cz/article.php?ID=1882>>